

MARIUSZ SZCZYGIEŁ

**FAKTA MUSÍ
ZATANČIT**

MARIUSZ
SZCZYGIEŁ
**FAKTA MUSÍ
ZATANČIT**

Nakladatelství Dokořán
Jaroslava Jiskrová – Máj

MARIUSZ SZCZYGIEŁ

FAKTA MUSÍ ZATANČIT

Kniha vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Copyright © Mariusz Szczygieł, 2022

Translation © Martin Veselka, 2023

Photography © Petr Dubjak, 2023; Hubert Gostomski, 2022

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání v českém jazyce (první elektronické).

Z polského originálu *Fakty muszą zatańczyć* přeložil Martin Veselka.

Fotografie Paweł Bobrowski (reprodukce), Petr Dubjak (titulní strana přebalu),

Hubert Gostomski (zadní strana přebalu).

Redakce Jaroslava Jiskrová. Jazyková redakce Tereza Kodlová.

Obálka, grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze Michal Puhač.

Vydala v roce 2023 nakladatelství Dokořán, s. r. o., Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz,

a Jaroslava Jiskrová – Máj, Štichova 25, Praha 4, jiskrovajaroslava@gmail.com.

Dokořán

ISBN 978-80-7675-167-5 (pdf)

(pdf – 1256. publikace, 427. elektronická;

ISBN 978-80-7675-168-2 (epub)

epub – 1257. publikace, 428. elektronická;

ISBN 978-80-7675-169-9 (mobi)

mobi – 1258. publikace, 429. elektronická)

Jaroslava Jiskrová – Máj

ISBN 978-80-7574-017-5 (pdf)

(pdf – 119. publikace, 61. elektronická;

ISBN 978-80-7574-018-2 (epub)

epub – 120. publikace, 62. elektronická;

ISBN 978-80-7574-019-9 (mobi)

mobi – 121. publikace, 63. elektronická)

Jednou začas je potreba vsechno vysvetlit od zacatku.

OBSAH

Jak jsem se stal mužem	7
Fakta musí zatančit 1	
Svědek	21
Truman Capote: řízek, nebo cordon bleu?	61
Fakta musí zatančit 2	
Valoun zlata	87
Já, gonzo	155
Fakta musí zatančit 3	
Reportáž krok za krokem	185
Půjčovat, nikoli krást!	315
Fakta musí zatančit 4	
Všechno je to takové ošemetné	331
Poděkování	349

JAK JSEM SE STAL MUŽEM

Začalo to udáním.

Postoupil jsem zrovna do osmé třídy, když mi rodiče darovali fotoaparát značky Smena. Z výšky třiatřiceti metrů – tedy ze zlotoryjské Kovářské bašty – jsem tehdy chtěl vyfotografovat své městečko. Pán, který mě pustil nahoru, mi prodal vstupenku a za fotografování požadoval příplatek – nedal mi však na něj žádnou stvrzenku. Po návratu domů jsem nasmolil dopis do lehnického týdeníku *Konkrety* s udáním, že pán na Kovářské baště mě ošidil.

Jeden zapomenutý německý autor psal o „útoku bytí“, na nějž básník reaguje „útokem jazyka“. Já nebyl žádný básník, byl jsem pouhý výrostek sepisující stížnost, nicméně vnímám to tak, že tehdy jsem si poprvé zorganizoval svět. Z beztvare osoby jsem se – ač jsem redakci požádal, aby neuváděla mé příjmení – stal někým se zřetelným tvarem. Přestal jsem být jedináček a mamincin chlapeček.

Dopis otiskli za týden. Byl podepsán „N. N. (redakce zná jméno pisatele)“. Byl jsem nadšený.

V dalším čísle časopisu se nadřízený pána, který mi prodal lístek na Kovářskou baštu, za incident omluvil a uvedl, že se žádný poplatek za fotografování nevybírá. V textu dále sděloval, že zaměstnanec dostal „napomenutí se zanesením do osobních záznamů“. Zvlášť na to zanesení do „záznamů“ jsem byl hrdý. To slovo dodávalo mému činu velkou závažnost.

Po jisté době se mě maminka ptala, jestli chodívám k jezírku. Asi tři sta metrů od našeho paneláku v ulici Podwale se nacházela tuň.

„Ano, chodím.“ – „Já tam totiž zahlídla toho pána z bašty, válel se tam opilý. Nejspíš se opil ze zoufalství, že dostal to napomenutí.“

Představoval jsem si, jak ten muž padá opilý do jezírka a topí se.

Myslím, že tenkrát se zformovala má reportérská zásada – nikdy nepsat o lidech ve zlém.

Proto nejsem investigativní reportér – a ani tato kniha se reportážím tohoto typu nevěnuje. (Doufám, že o nich napíše vynikající investigavec z Lodži Tomasz Patora, ten, co napsal *Lowce kůží* [Łowcy skór].)¹ Jen jedinkrát jsem se své zásadě zpronevěřil, za což jsem následně získal snad všechny žurnalistické ceny, jaké v Polsku člověk může dostat. Záporný hrdina nás obohacuje stejně jako ten kladný, hledejme je tedy oba. Nicméně podruhé už bych tenhle ani žádný podobný text nenapsal.

V prvním ročníku střední ekonomické školy mě přestalo uspokojovat psaní dopisů do týdeníku *Antena* („Chtěl bych poukázat na několik věcí. Domnívám se, že televizní kulturní magazín jako *Pegas* by se měl vysílat po večerních zprávách před hlavním filmem, aby se mu většina diváků nemohla vyhnout. Lidé totiž často vypínají televizi hned po těch detektivních hrůzách. Bylo by vhodnější, kdyby se ty detektivky vysílaly těsně před spaním,“ hřímal patnáctiletý kluk v čísle 33 z 12. až 18. října 1981.). Navíc jsem neměl žádnou radost z toho, že pod mými dopisy se vyjímalo „Mariusz Szczygieł, Złotoryja“. Proč ji tam vůbec zmiňují? Bude mě vůbec někdo brát vážně? Nějakého kluka z maloměsta?

Ve druhém ročníku školy jsem tedy odpověděl na inzerát harcerského týdeníku *Na Przelaj*, který hledal mladé novináře. Zaslal jsem jim text o tom, že žáci se s učiteli nedohodnou, dokud bu-

---

¹ Reportáž o skandálech na lodžské pohotovosti – pozn. překl.

dou existovat dvě strany – hodnocená a hodnotící. Článek vyšel 28. března 1983. Za padesát řádků textu vysazeného v úzkém sloupci jsem si vydělal své první peníze: dvě stě třicet šest (starých) zlotých. Mohl jsem si za to tehdy koupit jednu knihu.

Vedoucí mé maminky ve zlotoryjském hotelu U Bašty mě pouštěla na svůj psací stroj. Časopis *Na Przetaj* ode mě dostával domyšlivě a s přehnanou vážností psané krátké příběhy – o dívce z Chocianowa, která jako dvanáctiletá šla na potrat, o sebevrahovi z gymnázia v Lehnici, o šestadvacetiletém homosexuálovi ze Slezské Středý, který hledal lásku (slovo „gay“ tenkrát neexistovalo), o noci prožité na záchytce v Jelení Hoře (strávil jsem ji tam ovšem jako mladý novinář, nikoli jako pacient) či o chlapci, který ze školního skladu ukradl zbraň používanou při hodinách branné výchovy...

Sedmnáctiletý Szczygieł popsal chlapcův byt následovně:

Jediný pokoj ve starém činžáku, kde až doposud bydleli všichni pohromadě, působí jako kumbál, kde se uklízí jen málokdy. Zdá se, že majitelé si to tu zařídili podle zásad programního eklektismu. Vedle velké tří dveřové skříně (z padesátých let) stojí pokojový prádelník, jehož vysoký lesk svou lesklost ztratil již dosti dávno. Je na něm všechno – umělými květinami a dřevěnou soškou Jezulete počínaje a tranzistorovým rádiem značky Monika konče. Na stěně s ornamentálním fialovým válečkem² si dvanáct svůdných víl pohrává s labutěmi... Domácnost nebudí dojem, že by tu

---

² Takto jsem to napsal v roce 1984, v dnešní době to však (jak trefně poznamenala korektorka) nemusí být srozumitelné. Znamená to, že stěny pokoje byly vymalované válečkem s ozdobným vzorem. Tenkrát se to tak říkalo: stěny s válečkem, váleček na stěně.

bydleli zámožní lidé. Ani se o to nepokouší. Vždyť kde by na to brali? Robertova matka pracuje jako kuchařka ve školce a žádný závrtný plat nemá. – A ten opilec jí nikdy svou výplatu nedal...

„Programní eklektismus“, „podle zásad“, „doposud“, „počínaje“, „konče“, „závrtný plat“! Jak já byl přesvědčen, že popis musí znít vznešeně... Dnes už se mi líbí jen „vysoký lesk ztratil svou lesklost“, ale to „dosti dávno“ bych škrtnul.

Jak mám psát, to jsem nevěděl. Snažil jsem se sledovat, jak to dělá Krzysztof Kąkolewski – když mi bylo asi třináct, objevil jsem jeho *Podložené pohádky* (Baśnie udokumentowane) a byl to pro mě objev – jak už dnes vím – iniciační.

Harcerský týdeník ochotně otiskoval moje komplikovaná témata a v létě 1983 mě pozvali na novinářský tábor, který pořádali v Bieszczadech. Za dva měsíce jsem měl oslavit šestnácté narozeniny a konečně jsem odjel na prázdniny bez rodičů (do té doby jsem byl mamánek, a navíc ještě jedináček; když na mě na hřišti letěl míč, byl to horor). V Opolí zpívala Małgorzata Ostrowská *Skleněné počasí* (Szkłana pogoda) a na jihu Polska probíhala akce Bieszczady 40 – harceři tam měli uklízet, stavět, zpívat a poznávat divoké hory. A já jsem se stal nejmladším novinářem časopisu *Stanica*, který vycházel právě pro harcery. První dva týdny se mi nic nevedlo. Všechno, co jsem napsal, bylo nudné a bezbarvé. A tehdy se má tutorka – mladá novinářka Aldona Krajewská (dnes známá pod jménem Wiśniewská, ať ji štěstí nikdy neopouští!) – rozhodla, že ze mě udělá muže.

„Szczygiełku, posad se na chvílku a ukaž mi, co máš v kapsách,“ požádala mě. Vytáhl jsem školní průkaz, potvrzení, že pracuji pro časopis *Stanica*, a peněženku. Aldona mi z ní vytáhla sto zlo-

tých a položila je na stůl. Zbytek věcí schovala do peněženky a tu k sobě do kapsy.

„Tak a teď se pěkně zvedneš od tohohle stolu,“ zavelela, „a vydáš se do Bieszczad. Bez spacáku, stanu, deky, baterky, bez peněz a dokladů. Budeš předstírat, že jsi chudej turista, a zpátky se vrátíš s reportáží plnou dobrodružství, ale ne dřív než za tři dny. Koukni se na mapu,“ otočila se ke stěně, loktem mi odměřila trojúhelník s jedním vrcholem v Ustrzykách. „Přihlas se na těchhle dvou místech,“ ukázala na zbývající dva vrcholy. Každý z těch úseků měřil odhadem třicet kilometrů. „Abys nám doložil, žeš tam opravdu došel, nech si dát na poště razítko.“ Pak se usmála a vtiskla mi do ruky bankovku. „A tady máš stovku pro případ, že by se něco přihodilo,“ vysvětlila mi. „I když by bylo nejlepší, kdyby ses s ní vrátil do redakce. Pro jistotu ti ji označuju žlutou fixou.“

„A kde budu spát?“ zeptal jsem se bezradně.

„Kde chceš. Můžeš pomoci sedlákům na poli, nechají tě za to u sebe přespát.“

Vyrazil jsem ve čtyři hodiny odpoledne. Pamatuju si, jak rychle přicházel do hor soumrak a já z plna hrdla zpíval úryvek z tehdy populární písně kapely Budka Suflera & Urszula: „Úsvit setře bledou dlaní pot a slzy, noční můra pomine a tíživé sny zmizí...“

U sedláků jsem nespál, co vás nemá! Práce na poli? Vždyť já byl velmistř ve vyhýbání se fyzické námaze. Už ve školce jsem si nejraději hrál na to, že jsem kancelář.

Narazil jsem na harcerskou základnu, kde se zrovna několik děvčat trápilo s nástěnkou. Texty na nástěnkou jsem ze sebe dovedl plivat jako Bronka ze seriálu *Daleko od silnice* (Daleko od szosy) třešňové pecky.

„Když mi dáte něco k jídlu, tak vám vymyslím skvělý nadpis,“ dělal jsem si reklamu. Hned přinesly palačinky s marmeládou a složily se mi na lístek na autobus.

Narazil jsem také na dřevaře v lese. Byl jsem vyplašený, ale oni se okamžitě zaradovali, že přišel někdo z města, jelikož nedávno se k jejich partě připojil brigádník Mirek, který opustil studia filozofie a chtěl v lese kácet stromy. Neměl si tam chudák s kým popovídat. Mohl jsem přespát u něj na ubikaci na matraci. Mirek utekl z Valbřichu, plánoval, že se ožení a usadí se v Bieszczadach...

Za tři dny jsem se vrátil do Ustrzyků – a v kapse jsem měl sto dvacet tři zloté!

Tak vznikla má PRVNÍ OPRAVDOVÁ REPORTÁŽ.

Aldoně Krajewské, časopisu *Na Przelaj* a Bieszczadům budu do konce života vděčný za to, že od léta 1983 až dodnes mě neopouští základní myšlenka – VŽDYCKY si v životě poradím. I kdyby mě vysadili třeba uprostřed varšavské Marszałkowské třídy nahého, bez přístřeší a s prázdnou kapsou, za týden už budu půjčovat peníze ostatním na úrok. Od šestnácti let mám v sobě pocit – můžu cokoliv!

(Téměř se bojím pomyslet, že kdyby provedla Aldona Krajewská něco takového dítěti dnes, možná by ji za to rodiče poslali do vězení.)

Když jsem v roce 1985 skládal maturitu, už jsem věděl, že mě přijali na žurnalistiku. Vyhrál jsem totiž soutěž ministerstva národní osvěty a týdeníku *Razem* pro žáky závěrečných ročníků středních škol. Jmenovala se *Index za debut* a hlavní výhrou bylo přijetí na fakultu žurnalistiky. Soutěžní klání ve Varšavě trvalo pět dní. Jeli jsme tam dva – já a Krzysztof Samborski. Předpokládali jsme, že zvítězí pouze jeden z nás, protože není možné, aby hoši z „nějaké Złotoryje“ vyhráli oba.

Já jsem neměl šanci, protože už v autobuse Złotoryja–Lehnice se mě Krzysiek zeptal, jestli znám Kafku. Přisahám, že mě tehdy napadlo, jestli to není nějaká značka kávy. Když vyšlo najevo, že ho neznám, bylo mi jasné, že prohraju, protože nečtu to, co se patří. Krzysztof byl atraktivní kluk, mužný, sportovec, navíc brunet, takže jsem se dlouho pokládal za jeho rub, zvláště když byl sečtější než já. Báł jsem se, že když nebudu jako Krzysiek Samborski, nemám světu co nabídnout. Navíc jsem absolvoval střední ekonomku v Lehnici se specializací provozní ekonom, a přestože se obě mé polštinařky – Zofia Szachowiczová a Stefania Błaszczaková – hodně snažily, neměl jsem toho v hlavě tolik jako žáci slavného varšavského Batoryho gymnázia.

V rámci jednoho soutěžního úkolu poslali celou naši skupinu na Różyckiego tržnici. Měli jsme si tam najít svá témata. Přistoupil jsem k dívce v mém věku, která se opírala o zeď... Byla pro mě ideálním tématem, protože já jsem měl euforii vrozenou, zatímco ona se do ní dostávala uměle. Později, když už jsem bydlel ve Varšavě, jsem ji potkával často pod vlivem, jak shání peníze tu na nádraží, jindy zase na Starém Městě.

Z dvacetičlenné skupiny vybrali sedm laureátů – včetně nás dvou. Krzysiek se později zamiloval do Střední Asie, dnes je z něj cestovatel a pořádá profesionální hromadné výpravy. Napsal knihu *Snědl jsem Marca Pola* (Zjadłem Marco Polo), kterou jsem s chutí „zhltнул“ a zapamatoval si, že „cesty nám zpočátku berou řeč a posléze nás nutí k nepřetržitému vyprávění bez zastavení“.³

---

³ Nedávno, 6. února 2022, jsem s Krzysztofem mluvil a zrovna se chystal na výpravu do Afriky. Řekl mi: „Cestuju proto, abych poznal svět, a utěšuju se tím, že je to *de facto* reportéřská práce. Na ty své výpravy se připravuju, shromažďuju dokumentaci, seznamuju se s historií a kulturou. Ukládám si vzpomínky z předchozích

Novinář Wieńczysław Zaczek pak laureáty soutěže vyzpovídal pro svůj časopis *Razem*.

Zeptal se mě: „Jaké to bylo?“

Odpověděl jsem: „Ále...“

„Náročné?“ vyptával se.

„Ne. Ale dost jsem se bál, ozvala se mi žaludeční neuróza.“

Winek (později jsme se stali kolegy) se mě mimo rozhovor zeptal (tak jsem si to zapamatoval), jestli chci skutečně uvést, že to nebylo náročné. „Někomu to totiž může být líto, protože to tvé ‚ne‘ zaznělo hodně rezolutně, a přitom jiní účastníci říkají, že to náročné bylo.“ Pomyslel jsem si – nebudu nic předstírat, povídat si s lidmi a psát pro mě není nic náročného.

A nejspíš právě tehdy jsem pocítil, že jsem pro život vybavený vším, co potřebuji.

Na školu jsem se vykašlal už po prvním ročníku. Masová komunikace, novinářské žánry, mediální systémy... Z prvního semestru jsem měl neopravenou nedostatečnou a na konci druhého tři další. Na opravné termíny jsem nešel. Už jsem si vydělával psáním, jenže má milovaná redakce časopisu *Na Przetaj* mě nemohla přijmout jako zaměstnance. Do nějaké práce jsem však musel, protože jinak bych byl jako nestudující a nezaměstnaný prohlášen za příživníka, z čehož koukaly jen potíže s milicí. Visela nade mnou však ještě další a větší hrozba – ztratil jsem nárok na lístky na maso! Ty jsem každý měsíc posílal mamince do Złotoryje, takže pokud bych je najednou přestal posílat, došlo by jí, že už nestuduju.

---

výprav. Jen ten svůj reportážský výtěžek sdílím výlučně s těmi, kdo se mnou jezdí na další cesty. Momentálně nepocituju potřebu psát. Přinejmenším do okamžiku, kdy narazím na nějakou opravdu špatnou knihu, která si vydobyla úspěch.

Nechal jsem se proto zaměstnat na poště Varšava 36 v Chełmské ulici, na expedičním oddělení. Zaměstnanci pošty totiž dostávali stejné lístky jako studenti a mohl jsem je tak dál posílat domů!

„Začněme tím, že musíte dávat pozor, abyste si při používání horkého vosku na balíky nepolil ruce. Flek, který by vám tam zůstal, už by dovedl odstranit jenom lékař, ovšem i s kůží...“

„Panebože...“

„Ale nedělejte si starosti. My už tady vosk nepoužíváme, místo něj máme samolepicí štítky.“

„Tak proč mi o něm říkáte?“

„Něco říkat musím.“

První den na expedici balíků a dopisů dostávám do ruky poštovní razítko na dlouhé rukojeti. Mám ho nabouchat na kupici dopisů, které leží na stole. To však ještě netuším, že se mi nepodaří orazit ani pět z nich. „Razítkování je komplikovaná věc. Jeho složitost tkví v tom, že je nutno chytit rukojeť až na konci, zvednout razítko do určité výšky, pak jej téměř bezvládně spustit na dopis a v okamžiku, kdy se dotkne obálky, jej rázně zvednout nahoru.“

A obecně vzato jde o to, že žádný člověk, co se jen tak namane, není schopen orazítkovat dopisy, aniž by se při tom nepolil inkoustem nebo to nerozmazal. Tuto činnost mohou provádět pouze kvalifikovaní zaměstnanci. S ohledem na to by bylo vhodnější, kdyby mě naučili něco jiného. Na expedici pracují čtyři ženy. Žádná z nich ale nemá chuť mě školit. Paní Krysia si upravuje vlasy, paní Mela hlasitě křikne, že prémie jí za to nedají, tak za co by mě učila, starší paní zase prohlásí, že ona je tam jen na půl úvazku. A všechny jako by to říkaly jen tak do prostoru, za-

tímco já stojím bezradně uprostřed místnosti. Nakonec se od velkého nástěnného pořadače na doporučené dopisy ozve zrzavá paní Wanda: „Vy jste studoval?“

„Ano, ale na rok jsem přerušil.“

„No a to je právě ono!“ skáče mi do řeči. „Vidíte, a můj syn se na vysokou snažil dostat dvakrát a nevzali ho, protože nebylo místo. Vy jste se dostal, a to místo nevyužíváte, tak proč vás tu máme něco učit?“

Další den si mě už dámy od rána oblíbí. Vyprávím jim, že si sám vařím. A co? Smažím řízky z mrkve a tvarohu a chutná to jako jahody. Všechny si ten recept vyzkouší. Jen paní Mela kroutí hlavou. Manžel by ji vyhodil, kdyby mu naservírovala něco takového. K obědu musí být maso, protože jinak člověku žaludek nedá pokoj.

„Vegetariáni...“ prohodím nesměle.

„Víte, vegetariáni, to je takovej... produkt propagandy,“ usmívá se. „Maso totiž není, a tak se snaží lidem namluvit, že je rakovinnotvorný a že úplně nejhorší je smažený. Myslí si, že nás odnaučí jíst maso.“

„Ale i hranolky prohlásili za rakovinnotvorný,“ namítám.

„No tak to už sama nevím... vždyť jaký zájem by mohli mít na bramborách?“

Tak s tímhle jednadvacetiletým reportérem, který „měl ucho“, už jsem docela spokojený. Reportáž samozřejmě vyšla v časopise *Na Przetaj*.

Po týdnů stráveném na expedici jsem bohužel od paní vedoucí uslyšel: „Pracuje moc rychle!“ Ráno bylo naší povinností zanést adresáty a čísla doporučených dopisů do tabulek s kolonkami. Doručitelé je brali na obchůzku do rajonu a adresáty se do nich podepisovali po

přijetí zásilek. Zaměstnankyně už měly svůj rytmus a já jim ho narušoval: vyplnily první soupis a já mezitím stačil zaplnit tři. „Pošlu ho do rajonu,“ řekla vedoucí a já začal roznášet korespondenci, důchody a noviny. Byla to zima století, 1986/87, a mnoho listonošů bylo nemocných. Každý den jsem proto za někoho zaskakoval. Brzy jsem se stal mistrem pošty v dýškách. Penízky se jen sypaly, měl jsem z toho druhý plat. Oblékal jsem se tenkrát do černého a na bundu si připínal sovětské propagandistické odznaky. Ještě jsem netušil, že Susan Sontagová něčemu takovému říkala *camp*.

První dýško jsem dostal od příjemné starší dámy za doručení obyčejného dopisu – a bylo to hned dvě stě zlotých! Byla uchválena: „Pročpak nosíte tolik sovětských odznáček, dokonce i s Leninem?“

„Vy nosíte korále, váš manžel určitě kravaty. Já nemám rád kravaty ani korále, a tak si připínám odznaky. Celý svět nosí právě tyhle sovětské. Je to taková bižuterie. A víte, abych pravdu řekl: vyjadřuje to můj kladný postoj k perestrojce.“

Bydlela na sídlišti pro komunistické prominenty, takže s tou perestrojkou jsem to trefil. Život mi ohlašoval: stejně jako jsem neměl problémy s dýškou, nebudu je mít ani s přesvědčováním lidí, aby se stali hrdiny mých reportáží. Upřímně řečeno – brzy jsem zjistil, že mám předpoklady pro dvě činnosti: sňatkového podvodníka a reportéra.

Koneckonců už když jsem jako náctiletý oslovoval různé lidi a nabízel se, že sepišu jejich příběhy – a o různých zajímavých věcech jsem se dozvídal od sestřenic nebo spolužáků –, nikdo mě neodmítl. Když jsem si jako hrdinku reportáže vybral kamarádku svého bratrance, kterou propustili z polepšovny, počínala si, jako by to pro ni byla pocta. Jako by se naplnilo to správné společenské rozdělení – já žiju a ty o tom píšeš.

Když jsem navštívil matku sebevraha bez předchozího ohlášení, protože neměla telefon, bez meškání mě pustila do bytu. Brzy se ukázalo, že „zázrak vyprávění“, jak tomu dnes říkám, pramenil tehdy z toho, že jsem jí připomínal jejího zesnulého syna, který byl o rok, možná o rok a půl mladší než já. Cítila se dokonce zklamáná, když jsem po dvou hodinách chtěl už jít.

Svou reportáž o práci na poště jsem pojmenoval *Byl jsem Napoleonem* (Byl jsem Napoleonem). Vzniklo to tak, že když jsem se jednou vrátil z náročného rajonu, řekl jsem v práci, že tam bydlí snad jen samí blázní, načež paní Marlenu (z balíkové přepážky) prohlásila: „A pan Mariusz je mezi těma bláznama Napoleon.“ Tak mě se-třela, abych neříkal nesmysly. A já jsem to samozřejmě použil v textu.

Setkávám-li se se svým jedenadvacetiletým já, už to není tak špatné, protože v časopise *Na Przelaj* jsem tenkrát měl své mi-stry. Aldona Krajewská, Danuta Zdanowiczová a Jacek Szmidt (v pozdější době šéfredaktor časopisu *Twój Styl*) byli mými profesními mentory ještě před Małgorzatou Szejnertovou a Hannou Krallovou. Pracoval jsem tam tři roky – do jara 1990, kdy jsem se v únoru dopustil manželské nevěry. Jinak řečeno, napsal jsem svou první reportáž do deníku *Gazeta Wyborcza*...

Na Fakultu žurnalistiky a politických věd Varšavské univerzity jsem se dostal ještě jednou, tři roky poté, co jsem prvního studia zanechal. Nestudoval jsem v kuse, opakoval jsem ročník, pak druhý, víckrát jsem žádal o přerušování studia... Nejspíš jsem univerzitním rekordmanem: studoval jsem totiž šestnáct let – od roku 1985 do února 2001, a posléze, hned po prázdninách, jsem tam už jako absolvent začal pracovat. Nicméně působení v roli učitele mi nepřináší žádné potěšení. Snad proto píšu tuto knihu, abych už studentům nemusel opakovat to, co jim mohu o reportáži sdělit.

Nestal jsem se ani fotografem, byť mám dodneška schovanou fotografii, kterou jsem v červnu 1980 pořídil jako třináctiletý na zlotoryjské Kovářské baště za protiprávně naučtovaný příplatek. Je z ní patrné, že už tenkrát jsem měl tendenci hledat formu.

„Věci bez formy jsou nestoudné,“ prohlásila jednou poněkud hádankovitě Hanna Krallová. Pro mě je forma pojivem, jež nás chrání před rozpadem.

Proto je forma reportáže jednou z hlavních hrdinek této knihy.

Fakta musí zatančit 1

SVĚDEK

„Libovolné slovo z libovolné stránky libovolné knihy – a svět hned existuje.“

Nejsem první, kdo cituje tuto krásnou větu básníka Edmonda Jabèse. Udělal to již Adam Wodnicki v eseji o jazyku šuadit. Tento jazyk vymřel ve Francii 4. listopadu 1977 spolu s posledním člověkem, který jej používal. Ano, jazyky i slova umírají, ale než je potká tento nemilosrdný osud, jsou našimi spojenci, soudci a – zde Wodnicki použil výraz, který se mi v tomto textu velice hodí – svědky.

V oblasti, kde se budeme pohybovat, je slovo svědkem. V reportáži není pro slovo lepší funkce.

Svědék svědčí. Čteme: „Potom se přiblížily plameny po jeho straně ulice a zachvátily jeho dům.“ A vidíme dům. Dům ve vlastní ulici (je-li natolik úzká, že by ji mohly přeskočit plameny) nebo dům ve španělské vesnici, kde jsme byli přednedávnm na dovolené (ne, ve španělské ne, protože tam mají domy kamenné a z kamene na kámen plamen tak snadno nepřeskočí), anebo dům babiččin (ó ano! babiččin dům, protože ten je malý a má dřevěnou střechu; v okolí Białystoku jsou takové domky natolik blízko u sebe, že plamen může přeskočit snadno; navíc je to i psychologicky pravděpodobné – babičku i její dům máme rádi, nechceme o něj přijít, a tak nám naše podvědomí automaticky ukáže babiččin dům v plamenech).

Pohlucují-li plameny „jeho dům“, musí tam být nějaký on, rychlostí světla propojený naší představivostí s hořícím domem (nám

neznámý muž, spíše starší, protože je-li starší, pak je bezradný – a my s ním chceme soucítit). Nicméně onen „on“ už není tak zřetelný jako „dům“, je to pouze „jakýsi on“, postava, co se jen mihne, neboť příval vět nás záhy přinutí představovat si nové scény. A sice to, že „děs mu dodal takovou sílu, že se dokázal vytrhnout, a prchal pak ulicemi Nobori-čó, kde ho ze všech stran ohrožoval požár, jehož rozpoutání nikdy nepředpokládal“.

Libovolné slovo – a svět hned existuje.

Svět však vždy může existovat lépe, intenzivněji a zřetelněji. Máme totiž k dispozici nikoli libovolné slovo, ale celou paletu slov. Zvolených speciálně tak, abychom viděli víc:

Předchozí předseda sdružení sousedů čtvrti Nobori-čó, k němuž náleželi katoličtí kněží, byl energický muž jménem Jošida. V době, kdy měl na starosti civilní obranu svého okrsku, se vychloubal, že i kdyby oheň někdy pohltit celou Hirošimu, do Nobori-čó by se nikdy nedostal. Bomba mu proměnila dům v trosky a jeden stropní trám mu skřípl nohy. Ležel vystavený pohledům z jezuitského misijního domu a viděli na něj i lidé spěchající po ulici. Paní Nakamura s dětmi a otec Kleinsorge s panem Fukaim na zádech si pana Jošidy ani nevšimli. Patřil k tomu všeobecnému zmatku a utrpení, které mýjeli. Na jeho křik o pomoc nijak nereagovali; o pomoc tu volalo tolik lidí, že jeho osamocený hlas ani nezاسlechli. Přešli kolem spolu s ostatními. Nobori-čó bylo úplně opuštěné a vydané napospas plamenům. Pan Jošida spatřil, jak na dřevěném misijním domě – jedině nepobožené budově v okolí – vyskočily plameny, a do tváře mu sálal strašlivý žár. Potom se přiblížily plameny po jeho straně ulice a zachvátily jeho dům.

Dokonce i když jsme třeba nebyli v Hirošimě ani v Japonsku, vidíme vše. Svědkové dostáli své povinnosti.

Vzpomínám si, jak jsem se v roce 1989 lačně vrhnul na knihu *Generálova noc* (Noc generála), v níž francouzský novinář Gabriel Mérétyk (1939–2000) popsal, hodinu po hodině, první noci a dny výjimečného stavu v Polsku. Pořídil za tímto účelem tři sta rozhovorů s lidmi od zaměstnankyně telefonní ústředny přes opozičníky až po mluvčího vlády Jerzyho Urbana. Každý z nich tomtu reportérovi vylíčil, jak vypadala jeho noc z dvanáctého na třináctého prosince a následující den.

Odbila půlnoc. „Halina Skibiniewská se ztěžka probouzí...“ – „Ryszard Reiff si ještě nešel lehnout...“ – „Zbigniew Romaszewski je zoufalý...“ – „Jacek Kuroń se cítí skvěle...“ – „Michel Casteux už je na pokraji sil...“

Stál jsem kvůli tomu bestselleru dvě hodiny ve frontě před knihkupectvím nakladatelství Czytelnik ve Varšavě a knihu jsem rozečetl už na ulici. To, co udělal Mérétyk, mi umožnilo měkce se ponořit do skutečných, ač cizích zážitků jako do prachového sněhu, který napadl třináctého prosince nad ránem.

Tak prosím:

Maria pracuje ve druhém patře, na straně Poznaňské ulice, v oddělení tuzemských a mezinárodních telegramů. [...] Večer je poměrně poklidný, jak už to v sobotu bývá. Všechny ženy jsou v pantoflích (úřednice v zimě nechávají venkovní obuv v šatně). Dvě pletou, třetí si zrovna odskočila na toaletu. Náhle Maria zaslechne tupé údery [...]. Na kontrolním panelu začnou zmatečně blikat světýlka. Maria bere sluchátko a spojuje se s technickým

ústředím. „Co se tam děje?“ Nikdo nereaguje. Spojení bylo nemilosrdně přerušeno. Zvuky sílí, a tak se rozhodne, že to zajde prověřit sama. Udělá sotva pár kroků a dvojité dveře se před ní samy otevrou, protože do nich kdosi silně strčil. Do velkého sálu napochodují čtyři nebo pět vojáků. Jako první ji napadne, že jsou to výsadkáři v bojových uniformách [...]. Jeden zařve: „Židle ke zdi! Ani hnout!“ Druhý Marii pohrozí bodákem.

Generálova noc vyšla znovu v roce 2014. Začal jsem číst příběh telefonistky Marie a podobně jako tenkrát jsem se od něj nemohl odtrhnout. Přemýšlel jsem o magii reportáže. O tom, že reportáž nám může poskytnout cizí zážitky, chybí-li nám vlastní.

Když vyhlásili výjimečný stav, bylo mi patnáct, takže žádné vlastní zážitky spjaté s tímto obdobím nemám. Až na jeden: třináctého prosince po policejní hodině kdosi zaklepal na dveře našeho bytu v ulici Podwale 2c/14 ve Złotoryji. Máma sykla na tátu, aby vypnul Svobodnou Evropu. Podíval jsem se kukátkem a udělalo se mi mdlo – u dveří stál neznámý člověk v uniformě. Otevřel jsem. Byl to známý rodičů, kterého nečekaně povolali k pohotovostním jednotkám policie ZOMO. Přišel se zeptat, jestli nemáme láhev vodky nazbyt...

Mérétkova kniha je pro mě tedy kompenzací. Umožňuje mi KONEČNĚ naplno prožít ty dny, které jsem kvůli svému věku a vzdálenosti mého bydliště od centra dění neprožil a nezakusil. Vím, že je to samozřejmé, ale zapomenu na to pokaždé, když mě nějaký autor non-fiction nechá ponořit se do světa, kam fyzicky nemám nebo jsem neměl přístup. Žiju si nějakou dobu v knize. Navazuju vztahy s lidmi, s nimiž bych nikdy takové vztahy nenavázal. Reportáž poskytuje člověku zprostředkovanou zkušenost.

Budu teď patetický: je úžasné, že jsem mohl být se všemi těmi lidmi tu noc.

Vyprávění nás přenáší do vnitřního světa druhých. A to je jeho cíl. Reportáž nám umožňuje zanechat svého života a na chvíli (přesně tak dlouho, jak dlouho nám trvá četba) žít život někoho jiného. Někoho, kdo není vymyšlený.

Jednou mě na finančním úřadě oslovil mladík z Bogatyně, který se mi vyznal, že čte pouze reportáže a skládal z nich maturitu. Zajímá jsem se, co zrovna čte.

„Knihu Pawła Smoleńského *Oči zasypané pískem* o Palestincích,“ odpověděl mi. Zeptal jsem se ho, jestli se mu to líbí. „Moc! Mám totiž dojem, že autor píše tak, jako by byl jedním z těch Palestinců, a já, když to čtu, se taky cítím jako Palestinec.“

Zeptal jsem se, jestli v tom případě zná Smoleńského knihu o Izraelcích *Izrael už se nevznáší*, protože v ní je Smoleński pro změnu jedním z Izraelců... Nicméně ještě ji nečetl.

Pro Hannu Krallovou je důležité, abychom se při četbě zamýšleli nad sebou samými a nad tím, co bychom udělali na místě hrdinů reportáže. Když Němci zjistí, že Apolonia Machczyńska (z Krallové reportáže nazvané *Pola*) ve své sýpce ukrývá několik desítek Židů, zabijí nejprve je a zabítí Apolonie nechají na svém důstojníkovi, s nímž „ji vídali“ (to se dříve říkalo, když měl někdo s někým poměr). Pola zřejmě počítala s tím, že dojde-li k nejhoršímu, tak právě on ji zachrání. Jenomže teď dostal rozkaz, aby ji zastřelil. Když to neudělá, zastřelí jeho. Dvakrát zvedl pistoli a dvakrát ji nechal klesnout. Nakonec mu přiložili k hlavě zbraň a řekli: „A teď už můžeš?“ Na třetí pokus vystřelil.

Tu reportáž jsem četl v životě třikrát a pokaždé jsem přemýšlel, jestli bych na jeho místě vystřelil. V tom spočívá síla repor-

táže, že se vcitujeme do role hrdinů a zamýšlíme se: co bych v takové situaci udělal/udělala já?

„Čteme-li (abychom zde uvedli nejkřiklavější případ) výpovědi svědků, kteří přežili holokaust, nemůžeme se utěšovat (tak jako to děláme, když čteme popisy utrpení v realistických románech), že je to všechno pouhý výmysl. Předložená fakta se dožadují toho, abychom je vzali na vědomí, a nutí nás nějak zareagovat, ač nevíme jak. Čteme o detailech – Židé čekající na popravu nad vykopaným masovým hrobem; otec chlácholící syna a ukazující na oblohu; babička zabavující malé dítě – a už nás pohlcuje naše nemohoucnost, absurdní touha pomoci, soucítění, které zůstanou neuspokojeny a nenaleznou uplatnění,“ píše profesor anglické literatury z Oxfordu John Carey, ale pak se opraví: „I když neplatí, že zůstanou zcela bez uplatnění. Vždyť v této rovině (tak, aby každý mohl mít naději) může reportáž své čtenáře změnit, formovat jejich pocity, rozšiřovat – na obě strany – jejich přehled o tom, co to znamená být člověkem, může snížit jejich toleranci vůči tomu, co je nelidské. Tyto pozitivní účinky se zpravidla připisují literatuře fikční. Avšak jestliže reportáž – na rozdíl od literatury – zbavuje realitu všech příkras, její poučnost má a měla by mít větší důsaznost, a jestliže se dostává k milionům čtenářů literaturou nepolíbených, má nesrovnatelně větší potenciál.“

Na otázku, proč číst o holokaustu, Hanna Krallová odpovídá: aby se člověk vyděsil. „Ne někým. Ne něčím. Aby se vyděsil sám sebou, tím, co je v nás, co o sobě nevíme,“ doplnila, když tu knihu četla před odevzdáním do tisku.

Esajista časopisu *The New Yorker* Roger Angell je přesvědčený, že už nelze přemýšlet o válkách, jaderném vyhlazení lidstva a o důsled-

cích toho všeho bez reportáže Johna Herseye a příběhu šesti lidí, kteří přežili katastrofu (což se později ukázalo jako dar i prokletí):

Přesně patnáct minut po osmé hodině ráno 6. srpna 1945 japonského času, ve chvíli, kdy atomová bomba zazářila nad Hirošimou, si Tošiko Sasaki, úřednice osobního oddělení Východoasijských válcoven plechu, právě sedla na své místo v kanceláři a otočila se na dívku u sousedního stolu, které chtěla něco říct. Ve stejné chvíli usedal doktor Masakazu Fudzii se zkříženými nohama na terásce své soukromé nemocnice postavené nad jednou ze sedmi deltovitých řek, které rozdělují Hirošimu, aby si přečetl ósacké noviny *Asahi*. Paní Hacujo Nakamura, vdova po krejčím, stála u kuchyňského okna a pozorovala souseda, který boural svůj dům, jež překážel protiletectké obraně připravující přístupy pro hasičské vozy. Otec Wilhelm Kleinsorge, německý kněz Tovaryšstva Ježíšova, ležel ve spodním prádle na polním lůžku v nejhořejším poschodí dvoupatrového misijního domu a četl jezuitský časopis *Stimmen der Zeit*. Doktor Terufumi Sasaki, mladý chirurg velké moderní městské nemocnice Červeného kříže, kráčel po nemocniční chodbě a v ruce držel zkumavku se vzorkem krve na Wassermannův test. Reverend Kijoši Tanimoto, pastor hirošimské metodistické církve, se zastavil před domem jednoho boháče v Koi, západním předměstí Hirošimy, a chystal se, že z ručního vozíku složí náklad věcí, které odvezl z města ze strachu před očekávanými hromadnými nálety B-29. Atomová bomba zabila sto tisíc lidí, a tato šestice byla mezi těmi, kdo její výbuch přežili. Dodnes nechápou, jak je to možné, když tolik jiných lidí zahynulo. Každý z nich to přičítá radě drobných náhod a skutků, které je zachránily – krok, který zrovna udělali, že se rozhodli vejít do

domu, že nastoupili do téhle tramvaje místo do jiné. Dnes každý z nich ví, že ve chvíli záchrany měl deset životů, a nikdy by se nenadál, že uvidí tolik mrtvých. Tehdy nikdo z nich nevěděl nic.

Tak začíná první americký román faktu *Hirošima* Johna Herseye (1914–1993), napsaný roku 1946, přestože Truman Capote tvrdil, že jeho kniha *Chladnokrevně*, vydaná o dvacet let později, byla tím skutečným a opravdovým, plnohodnotným románem non-fiction.

Před napsáním *Hirošimy* pracoval Hersey jako válečný dopisovatel pro časopisy *Life* a *The New Yorker*. Doprovázel mimo jiné spojenecká vojska na operaci Husky – invazi do Itálie v létě 1943. Byl jedním z prvních západních novinářů, kteří viděli Hirošimu po výbuchu bomby. Vedl rozhovory s desítkami lidí, ale vybral z nich šest a vylíčil střídavě jejich příběhy – tak, aby ukázal rok života každého z nich po katastrofě. *Hirošima* je napsaná v er-formě vševědoucím vypravěčem, proto ji vnímáme jako román.

Vyšla 31. srpna 1946 v *New Yorkeru* a rovnou jako celek – byla to událost, neboť z daného čísla časopisu vypustili stálé rubriky, fejetony a recenze. Obsahovalo pouze Herseyův text. Na obálce se vyjímala idylická kresba letního pikniku. Nic nenaznačovalo, co se nachází uvnitř časopisu. Na úvod redakce otiskla pouze následující krátkou poznámku: „NAŠIM ČTENÁŘŮM. *The New Yorker* tento týden věnuje veškerý prostor článku o téměř úplném zničení města jedinou jadernou bombou a o tom, co se stalo s jeho obyvateli. Činíme tak v přesvědčení, že jen málo z nás si uvědomuje, jak ničivou sílu má tato zbraň, a že bychom každý mohli věnovat chvílku tomu, abychom se zamysleli nad důsledky jejího použití. Redakce.“

O sedmdesát tři let později, v roce 2019, redakce na stránkách časopisu uvedla, že je to pravděpodobně nejznámější článek ze všech, jaké kdy – tedy od roku 1925 – otiskla. Jeho zveřejnění znamenalo konec zakladatelské éry legendárního týdeníku a začátek období jeho zralosti, protože před válkou si čtenáři spojovali magazín *The New Yorker* spíše s lehčím obsahem. Ve stejném roce vyšla reportáž i v podobě knihy, které se zakrátko prodaly tři miliony výtisků.

Čtenáři si povšimli, že Herseyův autorský hlas je „téměř bez emocí“. On sám prohlašoval, že je „záměrně tichý“.

„Můj prostý, nezdobný sloh byl cíleným rozhodnutím, o němž jsem dodnes přesvědčen, že bylo správné,“ okomentoval to o čtyřicet let později. „Vysoký literární styl nebo projevení autorského zaujetí by mě do toho příběhu zapojilo v roli komentátora. Této zprostředkovatelské úloze jsem se chtěl vyhnout, aby čtenářův prožitek byl co nejbezprostřednější.“

Slovo „svědek“ se zde osvědčilo bezvýhradně.

V té knize není ani slovo o tom, jestli rozhodnutí prezidenta Trumana bylo lepší nebo horší, než kdyby se rozhodlo o konvenční invazi do Japonska. Není v ní žádná publicistika, v níž si spousta reportérů libuje, jako by se obávali, že budou vnímáni jen jako ti, kdo rekonstruují průběh události. Síla *Hirošimy* nespočívá ve faktech ani názorech, nýbrž v prožitcích a výjevech.

Když v roce 2019 redakce *New Yorkeru* zmínila Herseye, hlasem svého redaktora a profesora Nicholase Lemanna konstatovala, že tento autor byl průkopníkem „radikálně nové formy žurnalistiky“. Domníval se ovšem, že jeho vyšším posláním je fikce, a nikomu se nepodařilo jej přesvědčit, že je tomu jinak. Napsal několik románů. Za jeden z nich – *Zvonek pro Adano* (*A Bell for*

Adano), jež sepsal během jediného měsíce – získal Pulitzerovu cenu, později byl zdramatizován na Broadwayi a zfilmován, nicméně neměl takový význam pro americkou kulturu jako reportáž z Hirošimy.

Ovšem „lidé na celém světě obětují neuvěřitelné množství času a zdrojů na to, aby vytvářeli a prožívali fantazii a fikci“, píše novozélandský profesor Denis Dutton ve své knize *Instinkt umění. Krása, potěšení a evoluce člověka* (The Art Instinct: Beauty, Pleasure & Human Evolution) v kapitole *Prospěch z fikce*.

Děti si začínají hrát tak, že něco předstírají a imitují, kolem osmnáctého měsíce života. Nejprve předstíráme sami, ale brzy nám přispěchají na pomoc spisovatelé nebo scenáristé a předstírají pro nás. Příběhy si lidé vymýšlejí nezávisle na sobě ve všech známých kulturách, ať už mají písmo a literaturu, nebo ne. Tuto zálibu ve fikci Dutton označuje jako „instinkt fikce“. Je rozšířený v každé zeměpisné šířce a v každé době, „podobně jako hierarchie, manželství, humor, náboženství, sladkosti, tuk a tabu incestu“.

Všichni potřebujeme příběhy.

Prokázalo se – a nebudu to zde zevrubněji rozvíjet – že fikce (nejen literární, ale i filmová) umožňuje, aby se člověk ve světě zorientoval, posiluje naši schopnost součinnosti, poskytuje útěchu nemocným a tak dále. Příběhy nás pobízejí k tomu, abychom odhalovali nové úhly pohledu a lidské motivace.

Tím spíš to činí „nefikce“, zvlášť pokud se přioděje šatem fikce a využívá její formy po staletí proslulé svou účinností.

Jsem přesvědčený, že jednou někdo napíše knihu o „instinktu non-fiction“, potažmo „instinktu pravdy“.

„Informace jsou nám dostupné bez omezení, ale kde najít moudrost?“ ptá se Harold Bloom v úvodu ke knize *Jak číst a proč* (How

to Read and Why). My, čtenáři, hledáme moudrost. My, reportéři, si udělujeme právo zpracovávat cizí životy pro potřeby druhých. Pravděpodobně tedy chceme poskytnout materiál pro zmoudření.

Mnoho let jsem fotografoval výhledy z oken pokojů, v nichž jsem přespával. Ať už bylo za oknem hotelu, penzionu nebo bytu mých kamarádů cokoli, zvěčnil jsem to fotoaparátem, v pozdější době pak chytrým telefonem. Jednou během pobytu v jižní Francii mi díky tomu, že jsem si vyfotil výhled z okna svého pokoje v Arles, došla jistá jednoduchá věc a o dva dny později – poté, co jsem vyhlédl z okna v Aix-en-Provence – se závěr, který jsem z té činnosti vyvodil, usadil v mé hlavě už natrvalo. Jde o to, že většina z nás po vkročení do bytu, jež se chystá koupit, anebo do hotelového pokoje spěšně přistoupí k oknu. Díváme se přes okenní sklo a často máme chuť okno otevřít a vyhlédnout ven. Lze přelétnout očima obrazy či fotografie na zdech, nicméně důležité je i to, co je za oknem. Stojí tam nějaký dům či zeď, anebo je před ním volné prostranství? V jaké pozici je naše okno ve srovnání s okny protějšího domu? Kolik toho z okna budeme moct obhlédnout? A může někdo vidět nás? Člověk – podobně jako zvíře – chce vědět, kde se nachází. Musí prozkoumat svou polohu. Musí se cítit bezpečně.

Myslím, že právě proto čteme literaturu faktu. Jistě – smyšlené (jako třeba ty obrazy na zdech) může být nesmírně krásné, ale výhled z okna uspokojuje jakousi základní potřebu. Znalost faktického stavu věci totiž pomáhá v přežití.

V Baudelairově *Pařížském spleenu* narazíme na názor, že ten, kdo pozoruje svět otevřeným oknem, nikdy neuvidí tolik jako ten, kdo zvenčí hledí na okno zavřené.

Jak kdo, pane Baudelaire, jak kdo...

Mně výhled z okna ven umožňuje přežít.

Lze dokonce přijmout teorii-metaforu, že reportér vyhlíží oknem ven a autor fikce hledí zvenčí do zavřeného okna a snaží se představit si, co je uvnitř.

Potěšilo mě, když americký reportér Charlie LeDuff, autor brilantní knihy o upadajícím městě – *Detroit. Pitva Ameriky* (Detroit. An American Autopsy) –, přijel v červnu 2019 do Varšavy a během rozhovoru pro *Krytyku Politycznou* vyzval novináře Dawida Krawczyka, aby se podíval z okna.

„Odlož ten zápisník. Odlož diktafon. Pojd' a podívej se z okna.“

„Hmmm, a co teď?“

„A teď řekni. Bude válka?“

„Nevím. Občas si říkám, že bude, občas, že ne. Když jsem si přečetl Pikettyho, měl jsem pocit, že je to otázka několika let. Majetkové nerovnosti jsou nesmírné, svět puká, nakonec se musí zhroudit. A ty vidíš válku tam za oknem?“

„Ano, bude válka.“

„Kde? Na světě? V Americe?“

„No to právě nevím, jestli to bude spousta občanských válek, nebo jedna velká válka světová.“

Zajímá vás, co americký reportér uviděl z okna?

V březnu 2022 jsem se na to zeptal Dawida Krawczyka. Odepsal mi: „Přečetl jsem si těch několik prvních otázek a trochu mě zamrazilo. Vzpomněl jsem si na ně, jak se mi tenkrát jevily jako intelektuální cvičení, trochu jako v posilovně. A teď jsem po pár dnech na nádražích s uprchlíky z Ukrajiny, po návštěvě hraničního přechodu a mám pocit, že cvičení skončilo. LeDuff tenkrát

vyhlédl z okna postranní místnosti knihkupectví nakladatelství Czarne v Marszałkowské ulici, kde novináři obvykle pořizují rozhovory s autory. To okno mířilo přímo na budovu s loubím ve stylu socialistického realismu v Marszałkowské. Jsou na ní osazeny dvě sochy – jedna zobrazuje dělníka, druhá matku s dítětem. Snad LeDuff, jak se to na proroka sluší a patří, spatřil v té matce s dítětem uprchlici?“

Vracím se ke své myšlence o okně. Oknem kam byl příběh této Krakovanky?

Janina Turková, matka tří dětí, poobědvala dne 1. 10. 1996 houbovou polévku s nudlemi, guláš s bramborem a červenou řepou, hroznové víno místo moučnicku. Před čtyřiceti lety, 19. 2. 1956, také měla obyčejný a výživný oběd – teplou klobásu s kremžskou hořčicí a chlebem, jablečný kompot, kousek oříškové čokolády a sušenku.

- 21. 3. 1973 dvakrát zazvonil telefon, ale nikdo se neozval;
- 21. 6. 1976 našla na ulici nové ponožky, elasticke, dětské;
- 15. 8. 1981 přenechala synovi lístky na maso;
- 2. 1. 1982 jí dcera přinesla pár jablek;
- 7. 12. 1983 jí její bývalý manžel přinesl dvoje přečtené noviny;
- 3. 2. 1985 u ní zaklepal na dveře neznámý muž, spletl si byty;
- 3. 1. 1997 ochutnala u přítelkyně chipsy;
- 1. 2. 1998 se podívala z okna. Uviděla, jak z auta značky Volvo vystupuje tlustý starý Rakušák.

Tak začíná má reportáž *Reality* (pro potřeby českého vydání knihy *Libůstka* byl zvolen titul *Žena, která špehovala sama sebe* –

pozn. překl.) o Janině Turkové, která vznikla v roce 2001 pro přílohu deníku *Gazeta Wyborcza* s názvem *Wysokie Obcasy* a následně jsem ji zařadil do knihy *Libuštka. Dámské příběhy*. Kdybych – tak jako Hanna Krallová – věřil na existenci Velkého scenáristy, usoudil bych, že mi jako dárek poslal život paní Janiny. A jí pro změnu poslal reportéra. Seznámil nás pravděpodobně proto, abychom z toho měli oboustranný prospěch – ona i já.

Každodenní shon ženy v domácnosti, obyvatelky krakovské čtvrti Podgórze (Podhoří), už se dostal ke čtenářům v Bulharsku, České republice, Francii, Itálii, Německu, Rakousku, Španělsku, USA... Byly i země, kde text vyšel souběžně časopisecky i knižně. Janina Turková „si počíhala na svou každodennost“ – použiju-li slovní obrat filozofky Jolanty Brach-Czainové – způsobem, který může oslovit lidi ve všech zeměpisných šířkách. V Itálii už se deset let hraje – úspěšné a oceňované – divadelní představení v provedení Darii Deflorianové a Antonia Tagliariniho. Bylo napsáno podle této reportáže a scénografie tvoří věci, které herci nakoupili na bleším trhu v Krakově.

Před chvílí jsem psal o pravděpodobném oboustranném prospěchu, neboť netuším, za jakým účelem si hrdinka mé reportáže zapisovala ty nejbanálnější detaily ze svého života a přiřazovala jim čísla. Zaznamenávala si je totiž tajně. Nechtěla, aby se o existenci jejích deníků někdo dozvěděl. Když jela někam na návštěvu, dělala si zápisky po večerech na kusy papíru. Její dcera Ewa Janeczková objevila více než sedm set sešitů až po matčině smrti. Ale snad právě to byl skrytý záměr Janiny Turkové – začít opět existovat, až už nebude mezi živými? Snad tím chtěla zamezit tomu, že se zcela vytratí. Nepřipustit ono „není“?

Americká reportérka Joan Didionová, která bez zápisníku neudělala ani krok, neboť cítila nutnost zaznamenávat si, vytvořila

teorii, že ti, kdo si vedou osobní zápisky, jsou zvláštním druhem člověka – jsou to děti evidentně postižené již při narození jakousi předtuchou nebo ztrátou.

O díle paní Janiny vznikly magisterské a doktorské práce, její zápisníky se vystavují v uměleckých galeriích. Někde jsem četl, že se stala jednou z nejslavnějších hrdinek polské reportáže posledního čtvrtstoletí. Lze tedy říct, že Janina Turková udělala posmrtně kariéru. Jednalo-li se této Krakovance o to, aby její život nezmišel v nicotě, aby po sobě zanechala stopu, může být spokojená.

(Samozřejmě to „jednalo-li se“ jsem tu použil úmyslně, abych ospravedlnil své vniknutí do života paní Janiny.)

Svou reportáž jsem nazval *Reality*. Bylo to v době triumfu televizního *Big Brother*a, prezentovaného jako reality show, tedy kamerami zachycovaného života před zraky diváků. Ti měli dojem, že sledují každý pohyb špehovaného člověka a že šmírovaný život je životem skutečným – proto to anglické slovo „reality“, které udělalo na začátku jednadvacátého století velkou kariéru. Před televizní obrazovkou nás neopouštěl pocit, že sledujeme nezrežirovaný život a že situace a scény jsou zcela spontánní. Jistě, Velký bratr dával účastníkům úkoly – což se ovšem nijak nelišilo od principu, s nímž se setkáváme například na pracovišti, vždyť i tam dostáváme úkoly –, avšak jejich realizace, tedy „život“, už závisela na účastnících, na tom, jak se s těmito výzvami vyrovnají, na jejich povahách, nadání a tak dále. Koukali jsme tedy na „pravdu na jejich motiv“.

Diváci pohlcení pořadem, který lámal rekordy sledovanosti, si povětšinou neuvědomovali, že se jim dostává perspektivy navýsost subjektivní. Zprvč s ohledem na rozmístění kamer (každá kamera subjektivizuje perspektivu), zadruhé s ohledem na to, že scény za-